

FATA MORGANA, DE STERVENDE EIKEBOSSEN

In de Arnhemse Courant van 8 oktober 1988 was het volgende te lezen: "De eiken van de Achterhoek en Brabant zijn door verzuring vrijwel allemaal aan het afsterven en zullen over enkele jaren dood zijn. Op vele plaatsen hebben de eiken langs de wegen plaatselijk vrijwel geen blad meer. Dit heeft de Stichting Natuur en Milieu gisteren bekend gemaakt." Het bericht ging verder met de vermelding dat deze onheilsboodschap gebaseerd is op onderzoek op vier terreinen van Natuurmonumenten te weten Kampina (N. Brabant), Hackfort (Gelderland), De Imbosch (Gelderland) en Berkenheuvel (Drente). Vooral op Hackfort en Kampina zouden geen vitale bomen meer zijn aan te wijzen.

Dit alles was reden genoeg om ter plekke te gaan kijken. Maandag 10 oktober was een prachtige heldere herfstdag, een uitgezochte gelegenheid om naar Hackfort te gaan. Rijdend van Wageningen naar het veer bij Bronkhorst moest er te veel gelet worden op mede-automobilisten om onderweg eiken te beoordelen. Tussen Bronkhorst en Baak staan weinig exemplaren, maar van Baak tot Hackfort rijdt men door enige eikenlanen. Merkwaardig was wel dat oudere eikenbeplantingen veiligheids-halve de autolichten moesten worden aangestoken: het contrast met het scherpe zonlicht op de open weg was groot.

Hackfort

Op Hackfort ben ik begonnen met de rondwandeling langs de gele paaltjes te maken. Mooie wandeling, hier en daar wat modderig, afwisselend door

het open deel van het landgoed en het bos. Op een route van 2 à 3 km zijn vele forse eiken te zien, de meeste zaten aardig goed in het blad, zo'n 5 à 6 waren dood of stervend. Verder op de grond een reusachtige hoeveelheid eikels, gemiddelde tussenruimte 10 cm; zeker het gevolg van noodbloei? Ook in andere lanen en opstanden veel blad aan de bomen en hoge eikelproductie. Hoe kan dit? Bij slechte vitaliteit van de eik zie je toch dode takken en twijguiteinden of tenminste dat het blad in clusters gegroepeerd is waar je tussendoor kijkt? Er was weinig of niets van te vinden, maar, volgens later verkregen inlichtingen van "Natuurmonumenten", zijn de ernstig zieke en dode bomen verwijderd. Volgens hun cijfers was op Hackfort 5.8% van de bomen "dood" en 14.7% "niet vitaal". Een recente velling van 6 tot 20% van het stamtal zou toch nogal wat gaten in het kroonendak en takafval op de grond moeten achterlaten. Ik heb dat niet kunnen vinden.

■ *afb. 1: Bij boerderij Kampina: Van Tienhoven-eik en "collega".*

Voor de zekerheid ben ik nog even gaan kijken in het befaamde bosje ten westen van het landgoed, waar in de jaren vijftig het toenmalige Itbon en recentelijk Van Breemen en medewerkers intensief onderzoek hebben gedaan. Ook hier stonden de eiken, voor zover niet al te zeer door hun buren overtopt, redelijk tot goed in het blad.

Navraag bij "Natuurmonumenten" leverde dus het gegeven dat Hackfort gezuiverd was, maar op de Kampina zouden de dode en stervende bomen nog volop te vinden zijn: 25,6% dood, 24,7% niet vitaal, 34,4% weinig vitaal, 15,4% minder vitaal en 0% vitaal.

Kampina

Het duurde even, maar op 22 oktober had ik gelegenheid op de Kampina te gaan kijken. Ook dit leverde een fraaie herfstwandeling op, kriskras door het oostelijk deel van dit prachtige gebied. De niet vitale en dode eiken bleven eerst nog verborgen. Enkele eikjes in de heide (afb. 2) zagen er goed uit al waren de onderste takken beschadigd: niet verwonderlijk in een begraasd gebied. Daarboven echter takken met weliswaar door insecten bevreten blad, maar volkomen gezonde knoppen (afb. 3). Dat laatste zegt toch iets over de kans dat ze volgend jaar goed in blad kunnen staan. Gegarandeerd wordt hier uiteraard niets, want insectenvraat of nachtvorst bij het uitlopen kan nog genoeg schade aanrichten. Een paar honderd meter verderop werd de eerste dode eik gevonden, vergezeld van enkele kwijnende exemplaren, in een laagte in een denbos. Er stonden overigens enkele vrij normaal uitzijende eiken in de buurt op iets drogere grond.

Een rijtje eiken op de grens van grasland en heide was er zeer slecht aan toe. De groeiplaats was echter erbarmelijk slecht: aan de ene kant een (volle) sloot en aan de andere kant, vlak bij de stammen, een onverharde weg met diepe sporen.

De laan bij de boerderij Kampina was misschien wel eens beter geweest, maar ook niet hoopeloos slecht in con-

■ afb. 2: Gezonde eik op (vergraste) heide.

■ afb. 3: Gezonde knoppen van eik op Kampina.

ditie. Hier waren weinig dode takken en veel twijgen met goede knoppen. De grootste ellende bleek ten zuidoosten van de boerderij Kampina te liggen in een laag, nat, voedselarm terrein met talrijke greppels. De eerste indruk was dat dit terrein vóór de begreppeling op zijn best een berkenwilgenbroek had kunnen dragen en dat na de aanleg van greppels en rabatten de aanleg van eikebos net mogelijk was geworden. Er was dan ook een opstand van ca 80 jaar met een doorsnedediameter van ca 15 cm en hoogte van nog geen 15 m. Daarin kwamen vele dode exemplaren voor.

Ik kan me echter niet voorstellen dat deze eiken ooit de kwalificatie "vitaal" zouden hebben gehaald. Toen ik dus langzamerhand aardig overtuigd was geraakt dat slechte waterhuishouding, gecombineerd met erbarmelijke voedingstoestand de hoofdoorzaak was van de ellende (u kent die terreinen wel: natte, wat venige heidegrond vol pijpestrootjes), trof ik uiteraard enige dode (vroeger dominante) eiken op beter ontwaterde grond. Daar gaat dan een mooie theorie. Toch blijft de correlatie van eikenellende met natte, arme bodem aardig overeind. Vooral doordat ook elders op de Kampina

nog vele behoorlijk vitale eiken worden gevonden en zelfs op natte plekken als daar eutroof water uit de Beerze kon doordringen. Een wandeling met de districtsbeheerder van "Natuurmonumenten" op 2 november bevestigde in grote lijnen de eerdere indruk, al vonden we nog vele dode en stervende bomen (afb. 4, 5). Het percentage bomen met goede knoppen was echter bepaald hoger dan de 15,4% die in het onderzoek van deze zomer de kwalificatie "minder vitaal" of beter haalde (afb. 6).

Reserves, weerstand en veerkracht

Hoe komt het toch dat we telkens in de krant lezen over de stervende bossen terwijl we ze niet of nauwelijks kunnen vinden als we ze gaan zoeken? Zeker, er zijn opstanden met veel sterfte en er kunnen foto's van getoond worden; ook bij dit verhaal zijn er enige. Maar de stervende denbossen waren veelal Corsicanen en Oostenrijkers, en er is al eens gesignaleerd dat zo'n foto een Brunchorstia-aantasting weergaf. Een andere foto in een krant, ter illustratie van "stervend bos", was een opname van de duizendjarige den bij Wolfheze waarbij het effect van overstraling zorgde dat het leek of er

nauwelijks naalden aan zaten. Maar de "stervende bossen" bij Kootwijk leven nog steeds, vier á vijf jaar na de aankondiging van hun spoedige ondergang. Toch wordt ons bij de eiken iets dergelijks voorspeld: over enkele jaren dood door verzuring.

Steeds weer wordt de luchtverontreiniging als schuldige aangewezen, in ons land vooral de stikstofvervuiling. Inderdaad, het platteland stinkt vaak gruwelijk naar drijfmest en er komt veel amoniak uit vrij, waarvan de depositie (o.a.) in bossen is aangetoond. Die "stikstoftoed" is te zien aan het opduiken van nitrofiële planten als brandnetel, rankende helmblom, springzaad en bramenwildernissen op plaatsen waar ze vroeger nooit voorkwamen. Vele bossen, maar vooral ook de niet bosachtige oligotrofe levensgemeenschappen veranderen en niet altijd in hun voordeel. Maar dat de bomen (en struiken) er dood aan gaan blijkt eigenlijk nooit, behalve in enkele extreme gevallen. Het bos verandert wel, vooral in zijn kort levende, ecologisch kieskeuriger componenten. De houtige planten lijden misschien ook wel (onevenwichtigheid van de mineralenvoorziening) maar ze hebben grote reserves, veel weerstand en ook veerkracht. (Anders

■ afb. 4: Kampina: groepje stervende en gestorven eiken.

■ afb. 5: Kronenbeeld behorende bij afb. 4.

■ afb. 6: Dode eiken tussen nog vrij veel gezonde (N.B. de datum van de opnamen is 2 november 1988).

■ afb. 7: De natte omstandigheden, hier vrij voedselrijk water.

zouden ze in een van nature wispelturig klimaat als het onze niet oud kunnen worden.) Alleen waar de groeiplaats toch al marginaal is (natte, venige heidegrond b.v.), is de reserve gering.

Dat de boomlaag voor vervuiling niet erg kwetsbaar is kan men rondom voederplaatsen in bossen met herten of grote grazers (huisvee) goed zien. Op de Kampina was onder een denbos bij zo'n voerplaats een hardgroene grasmat te vinden. Alle kruiden en dwergstruiken die normaal in denbos thuishoren, waren verdwenen, maar de dennen stonden er nog.

Men zou een bos kunnen vergelijken met een gotische kathedraal. Als men zo'n kerk blootstelt aan zure luchtverontreiniging gaat eerst - en al vrij snel - het fijn uitgesneden beeldhouwwerk verloren. Dat is betreurenswaardige schade aan de kunstwaarde van het gebouw, hoewel dit nog lang niet op instorten staat. De structuur die het geheel draagt, heeft een veel gro-

■ afb. 8: Kampina bij Kosterse Hoeven: gezonde en dode eiken op de bermen van een modderweg, de dode op een natte, lage plek.

tere weerstand. Zo zullen in een bos ook niet gauw de structuurbepalende bomen en struiken verloren gaan, maar wel de ecologische kieskeurige leden van de levensgemeenschap. Die verarming is niet direct opvallend, maar wel betreurenswaardig.

De stichting Natuur en Milieu geeft de indruk dat ze het publiek (ons dus) voor zo grofbesnaard aanziet, dat het zich niet interesseert voor subtiele vormen van bederf, maar alleen voor totale ineenstorting. Eigenlijk is dit een belediging.

Dat de stichting het dan - voor een goed doel - met de waarheid niet al te nauw neemt (voorzichtig uitgedrukt) is om ethische en praktische redenen verwerpelijk. Ethisch omdat leugens, ook leugens om bestwil, op zich verwerpelijk zijn. Praktisch, omdat het met die herdersjongen die regelmatig "Wolf" riep, terwijl er geen wolf was, slecht afliep: toen het erop aan kwam was hij ongelooftwaardig geworden.